

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Коваль Л. М., Важеніна О. Г., Домрачева І. Р., Бортун К. О.,
Митько Н. А., Аксьонова І. О.

**ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД
ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ СТУДЕНТІВ-
ФІЛОЛОГІВ**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

УДК 811.161.2'42:[(378.091.212:81):005.336.2](072)

*Затверджено на засіданні кафедри української мови Донецького
національного університету імені Василя Стуса
(протокол № 8 від 11.12.2019)*

Рецензенти:

Ситар Г. В. – доктор філологічних наук, професор кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Антонюк О. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології і культури Донецького національного університету імені Василя Стуса.

**Коваль Л. М., Важеніна О. Г., Домрачева І. Р.,
Бортун К. О., Митько Н. А., Аксьонова І.О.** Лінгвістичний
аналіз як ефективний метод формування фахових компетенцій
студентів-філологів: методичні рекомендації. Вінниця: ДонНУ
імені Василя Стуса, 2019. 49 с.

У методичних рекомендаціях наведено схеми та зразки фонетичного, лексикологічного, морфемного, словотвірного, морфологічного, синтаксичного та стилістичного аналізів. Подано список рекомендованої літератури для самостійного опрацювання.

Для студентів-філологів усіх форм навчання, викладачів вищих навчальних закладів.

© Коваль Л. М., Важеніна О. Г.,
Домрачева І. Р., Бортун К. О., Митько
Н. А., Аксьонова І.О., 2019
© ДонНУ імені Василя Стуса, 2019

ЗМІСТ

Вступ	4
Фонетичний аналіз	5
Лексикологічний аналіз	10
Морфемний аналіз	13
Словотвірний аналіз	16
Морфологічний аналіз	17
Синтаксичний аналіз	25
Стилістичний аналіз	40
Рекомендована література	46

ВСТУП

Лінгвістичний аналіз передбачає ґрунтовний аналіз мовних одиниць усіх рівнів. Такий аналіз є ефективним методом формування фахових компетенцій студентів-філологів, оскільки допомагає закріпити практичні навички з лінгвістичних дисциплін.

Фонетичний аналіз встановлює звукову структуру слів та їхніх форм, виявляє моделі звукосполучень, визначає частоту їхнього використання, поділяє слова на фонетичні склади та вказує на їхні типи.

Лексикологічний аналіз дає детальну характеристику лексемного складу, зважаючи на походження слів, їхню приналежність до активного чи пасивного складу мови, до різних стилістичних шарів, виявляє діалектизми, арготизми, жаргонізми тощо.

Морфемічний аналіз визначає морфемний склад слів, характеризує типи морфем та встановлює їхню кількість.

Словотвірний аналіз виявляє способи словотворення, подає детальну словотвірну характеристику будови слів (твірної основи та інших словотворчих засобів), вказує на частоту вживання різних типів словотвірних основ і словотворчих засобів.

Морфологічний аналіз сприяє засвоєнню і систематизації ознак частин мови, їхніх граматичних категорій, виробленню практичних навичок словозміни іменних слів і дієслова, є підґрунтям для вивчення синтаксису як науки про зв'язок слів у словосполученні й реченні.

Синтаксичний аналіз дає характеристику моделей речень за способом висловлювання та за їхньою структурою, виявляє типи словосполучень, встановлює відношення і зв'язки між членами речення тощо, а також подає частоту використання структурних типів речень.

Стилістичний аналіз вказує на доцільність або недоцільність ужитку в певному контексті відповідних мовних засобів (лексем, фразем, словосполучень, речень тощо) залежно від змісту тексту й стилю мовлення.

ФОНЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

СХЕМА ФОНЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ

1. Виписати з тексту слово (словоформу) для аналізу, записати його фонематичною і фонетичною транскрипціями.

2. Визначити кількість фонем, звуків і букв, назвати їх. Установити відповідність між фонемами й буквами.

3. Визначити кількість складів у слові та охарактеризувати їх: 1) відкритий, закритий, напівзакритий; 2) прикритий, напівприкритий, неприкритий; 3) наголошений, ненаголошений.

4. Дати повну артикуляційну характеристику кожного звука:

- голосні:

а) місце творення (ряд передній чи задній);

б) спосіб творення (піднесення високе, середнє чи низьке);

в) участь губ (лабіалізований чи нелабіалізований);

- приголосні:

а) участь голосу й шуму (сонорний чи шумний (дзвінкий чи глухий));

б) місце творення (губний: губно-губний чи губно-зубний; передньоязиковий: зубний чи ясенний; середньоязиковий; задньоязиковий; глотковий);

в) спосіб творення (проривний; цілинний; зімкнено-прохідний: боковий, дрижачий, носовий; афrikата);

г) твердий чи м'який, пом'якшений, напівпом'якшений.

5. Визначити алофон (варіант), у якому реалізується кожна фонема аналізованого слова.

6. Виявити й проаналізувати зміни приголосних, що виникають у мовному потоці (асиміляція, дисиміляція, спрощення).

7. Виявити та проаналізувати наявні або можливі чергування голосних та приголосних фонем при словозміні чи словотворенні в корені (основі) слова.

8. Дати короткі пояснення до історії виникнення наявного чи можливого чергування.

9. Охарактеризувати наголос як рухомий чи нерухомий.

ВРАЗКИ ВИКОНАННЯ ФОНЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Текст з виділеними словами (словоформами) для аналізу:

Усе звучать мої пісні

Із *серця* знов і знов...

Як сад зелений навесні,

Цвіте моя любов.

(В. Сосюра)

Фонетичний аналіз слова *серця*

1. Слово в орфографічному записі – *серця*; слово, записане фонематичною транскрипцією <сérц'а>; слово, записане фонетичною транскрипцією – [сérц'а].

2. У слові 5 фонем: <с>, <е>, <р>, <ц'>, <а>; 5 звуків: [с], [е], [р], [ц'], [а]; 5 букв: с (ес), е, р (ер), ц (це), е. Кожна фонема позначається на письмі окремою відповідною літерою.

3. Слово складається з двох складів: [сér - ц'а]. Перший склад [сér-] – напівзакритий, бо закінчується на сонорний приголосний; прикритий, бо починається на шумний приголосний; наголошений. Другий склад [-ц'а] – відкритий, бо закінчується на голосний звук; прикритий, бо починається на шумний приголосний; ненаголошений.

4. Повна артикуляційна характеристика звуків:

[с] – приголосний звук, шумний, глухий, передньоязиковий, зубний, щілинний, твердий;

[е] – голосний звук, переднього ряду, середнього піднесення, нелабіалізований;

[р] – приголосний звук, сонорний, передньоязиковий, ясенний, дрижачий, твердий;

[ц'] - приголосний звук, шумний, глухий, передньоязиковий, зубний, афrikата, пом'якшений;

[а] – голосний звук, заднього ряду, низького піднесення, нелабіалізований.

5. Фонемі в слові реалізуються у звуках, що становлять такі алофони (варіанти):

[с] – головний алофон фонемі <с>;

[е] – головний алофон фонемі <е>;

[p] – головний алофон фонемі <р>;
[ц'] – головний алофон фонемі <ц'>;
[ˈa] – комбінаторний алофон фонемі <a> після пом'якшеного приголосного.

6. У слові відбулося спрощення у групі приголосних [рдц] - [рц], яке відбите на письмі: *сердець* – *серце*; рос. *сердце* – *серце*.

7. У слові можна пояснити два випадки чергувань фонем:

- при відмінюванні слова відбувається позиційне чергування твердої приголосної фонемі <ц> з м'якою <ц'>: *серце* – *серця*. Це чергування немає історичної основи, воно зумовлено позицією фонемі <ц> у слові: тверда фонема <ц> виступає перед голосною фонемою <е>, а м'яка фонема <ц'> перед голосною фонемою <a> (орфографічно *я*);

- у першому напівзакритому складі [сér-] не відбувається історичне чергування <е> з <і>.

8. Відсутність чергування <е> з <і> в закритому (напівзакритому) складі аналізованого слова пояснюється тим, що голосна фонема <е> в цьому слові нового походження (секундарна), розвинулася з редукованого *ь*. А з голосною фонемою <і> в закритому складі чергуються давні (етимологічні) голосні <е>, <о>, напр. : *столи* – *стіл*, *печі* – *піч*.

9. Наголос у слові рухомий, при відмінюванні у множині він переміщається на інший склад – *сérце* – *серця́*, *серде́ць*, *серця́м*, *сéрця*, *серця́ми*, (*на*) *серця́х*.

Фонетичний аналіз слова *цвіте*:

1. Слово в орфографічному записі – *цвіте*; слово, записане фонематичною транскрипцією – <цвіте>; слово, записане фонетичною транскрипцією – [ц'v'íté].

2. У слові 5 фонем: <ц>, <в>, <і>, <т>, <е>; 5 звуків: [ц'], [v'], [i], [t], [e]; 5 букв: ц (це), в (ве), і, т (те), е. Кожна фонема позначається на письмі окремою відповідною літерою.

3. Слово складається з двох складів: [ц'v'í - те]. Перший склад [ц'v'í-] – відкритий; прикритий; ненаголошений. Другий склад [-те] – відкритий; прикритий; наголошений.

4. Повна артикуляційна характеристика звуків:

[ц'] – приголосний звук, шумний, глухий, передньоязиковий, зубний, африката, пом'якшений;

[v'] – приголосний звук, сонорний, губний, губно -зубний, щілинний, напівпом'якшений;

[i] – голосний звук, переднього ряду, високого піднесення, нелабіалізований;

[т] - приголосний звук, шумний, глухий, передньоязиковий, зубний, проривний, твердий;

[e] – голосний звук, переднього ряду, середнього піднесення, нелабіалізований;

5. Фонеми в слові реалізуються у звуках, що становлять такі алофони (варіанти):

[ц'] – комбінаторний алофон фонемі <ц> перед напівпом'якшеним [v'];

[v'] – комбінаторний алофон фонемі <в> перед голосним переднього ряду [i];

[i] – головний алофон фонемі <i>;

[т] – головний алофон фонемі <т>;

[e] – головний алофон фонемі <e> у наголошеній позиції.

6. У слові відбувається асиміляція між приголосними [ц] і [v'], що стоять поряд і вимовляються як [ц'], [v']. Це асиміляція регресивна, контактна, часткова, за палатальністю: твердий приголосний [ц] під впливом наступного напівпом'якшеного приголосного [v'] вимовляється пом'якшено – як [ц']. Асиміляція відбувається в усному мовленні і не фіксується на письмі.

7. У слові *цвіте* можна пояснити такі фонетичні явища:

- У слові відбулося чергування приголосних <к> - <ц>: квітка, квітнути – цвіт, цвісти.

- У першому відкритому складі не відбувається чергування <о>, <e> з <i>.

8. Чергування приголосних <к> - <ц> поєднане з другим перехідним пом'якшенням задньоязикових **г,к,х**, яке відбувалося в позиції перед <e> (Ѣ) та <i>. У слові ж *цвіте* чергування відбулося перед приголосним <в>: квоітѢ - цвѢтѢ. У доісторичному минулому приголосні [кв] вимовлялися як щільно поєднані звуки, що зумовило виникнення в них процесу регресивної асиміляції:

пом'якшений приголосний [в] вплинув на попередній задньоязиковий [к] і він пом'якшився, змінився на зубний [ц'].

Як відомо, в українській мові голосні <o>, <e> вживаються у відкритих складах, а в закритих складах вони чергуються з <i>: *мости – міст, осені – осінь*. У слові *цвіте* у першому відкритому складі чергування не відбувається. Це пояснюється тим, що голосна фонема <i> розвинулась з <e> (Ђ). А такого походження фонема <i> не чергується з <o>, <e> і вживається як у закритих, так і відкритих складах: *цвів, цвіте*.

9. У дієслові *цвісти* у формі інфінітива і формах майбутнього часу наголошується інфінітивний суфікс: *цвісти, цвістиму, цвістимеш*. В інших формах однини та множини наголошується флексія: *цвіту, цвіла*.

ЛЕКСИКОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

СХЕМА ЛЕКСИКОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

1. Вибрати з тексту слово; назвати його в початковій формі.
2. Визначити, повнозначним чи службовим є слово.
3. Розкрити лексичне значення слова у поданому тексті.
4. Встановити, однозначним чи багатозначним є слово в мові. Якщо слово багатозначне, показати різні його значення.
5. Визначити, у прямому чи переносному значенні вживається аналізоване слово в поданому тексті. Якщо слово вжите у переносному значенні, виявити його тип (метафора, метонімія, синекдоха).
6. Навести синоніми до аналізованого слова (якщо можна).
7. Навести антоніми до аналізованого слова (якщо можна).
8. Навести омоніми до аналізованого слова (якщо можна).
9. Навести пароніми до аналізованого слова (якщо можна).
10. Визначити, яким є слово за походженням – незапозиченим чи запозиченим.
11. Виявити, до активної чи пасивної лексики належить слово. Якщо слово пасивне, визначити, чи воно є архаїзмом, чи історизмом, чи неологізмом.
12. Визначити, яким є слово за сферою вживання: загальнонародним, діалектним чи спеціальним (професійним).
13. Встановити, яким є слово за вживаністю в стилях: міжстильовим, розмовним чи книжним.
14. Охарактеризувати слово за якісним критерієм (нейтральне чи експресивне).

ВРАЗИКИ ВИКОНАННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЧНОГО РОЗБОРУ

Текст з виділеними для аналізу словами:

Рідна **земле**, щаслива й багата,

Мій уклін тобі, мій тобі **спів!**

(М. Рильський)

Земле

1. Аналізоване слово в початковій формі – **земля**.

2. Це слово повнозначне, оскільки називає певне явище дійсності, тобто виконує номінативну функцію.
3. Слово **земля** в поданому тексті означає «країна».
4. Аналізоване слово є багатозначним. Інші його значення: **земля** – планета; **земля** – верхній шар земної кори; **земля** – ґрунт; **земля** – суша.
5. Слово **земля** вжите в тексті у прямому значенні.
6. Синоніми до цього слова – край, країна, держава.
7. Антоніма до слова підібрати не можна.
8. Омонімів до слова немає.
9. Паронімів у слова **земля** немає.
10. За походженням слово **земля** незапозичене, споконвічно українське.
11. Аналізоване слово належить до активної лексики.
12. Слово **земля** є загальнонародним, оскільки вживається всіма носіями мови без територіальних чи соціальних обмежень.
13. За вживаністю у стилях слово міжстильове, може вживатися в різних стилях.
14. Слово **земля** нейтральне.

Спів

1. Початкова форма слова – **спів**.
2. Слово повнозначне. Це іменник.
3. У поданому реченні слово *спів* означає «творчість поета, який символічно виступав в образі співця».
4. Слово багатозначне; вживається ще й з таким значеннями: *спів* – це дія за значенням співати; *спів* – виконання пісень; *спів* – мелодія .
5. У поданому тексті слово *спів* вживається в переносному значенні. Це метонімічне перенесення.
6. Синоніми до слова – **творчість, пісня**.
7. Антоніма до цього слова немає.
8. Омонімів до слова немає.
9. За походженням слово незапозичене, корінне українське.
10. Слово активно вживається у мові.
11. Слово загальнонародне.

12. За вживаністю у стилях це книжне слово; використовується в художньому стилі.

13. Це поетичне слово, експресивне.

Текст з виділеними словами для аналізу:

Згоріла казка... Прийшли турботи, сухі, як хмиз (Б. Олійник).

Згоріла

1. Початкова форма слова – **згоріти**.

2. Слово повнозначне, бо має лексичне значення, означає дію. Це дієслово.

3. У поданому тексті слово *згоріти* означає «відійшла у минуле» .

4. Слово багатозначне у мові; вживається з такими значеннями: *згоріти* – зникнути вогнем; *згоріти* – гинути від пекучого сонця, засухи; *згоріти* – втрачати сили, здоров'я.

5. У поданому контексті слово має переносне значення. Це метафора.

6. Синоніми до слова – **зникнути, пропасти**.

7. Антонім до слова – **з'явитися, повернутися**.

8. Омонімів до слова немає.

9. Паронімів слово не має.

10. За походженням слово незапозичене, корінне українське.

11. Слово активно вживається у мові.

12. Це загальнонародне слово.

13. Слово книжне; як метафора, воно вживається в художньому стилі.

14. Експресивне слово.

МОРФЕМНИЙ АНАЛІЗ

СХЕМА СКОРОЧЕНОГО ЗАПИСУ МОРФЕМНОГО АНАЛІЗУ СЛОВА

1. Визначити, чи є слово змінним, поєднавши його з іншими словами.
2. Виділити флексію.
3. Визначити основу й охарактеризувати її (похідна — непохідна).
4. Підібрати споріднені слова й визначити корінь слова.
5. З'ясувати, зв'язаний чи вільний корінь у слові.
6. Визначити префікс, суфікс, постфікс та інші морфеми слова шляхом зіставлення його з іншими спільнокореновими словами.
7. Накреслити схему.

ЗРАЗОК МОРФЕМНОГО АНАЛІЗУ

Провесінь – іменник, основа вільна, суцільна, проста, подільна (крім кореня, має префікс).

СХЕМА морфемного розбору	ЗРАЗОК морфемного розбору
Слово для аналізу.	ПОМРІЯТИ
Частина мови.	Дієслово
Форма слова (змінна чи незмінна).	незмінна форма - інфінітив
Основа слова граматична (словозмінна, формотворча) (визначається в запропонованій формі).	<i>помрія-</i> ;
Основа слова словотвірна (визначається в початковій формі).	<i>-мріяти</i> ;
1) проста / складна;	проста
2) похідна / непохідна;	похідна
3) подільна / неподільна;	подільна

4) вільна (поширена, непоширена) / зв'язана;	вільна, поширена	
5) неперервана / перервана.	неперервана	
Флексія.	<i>немає</i>	
1) субстанціальна / нульова;		
2) граматичне значення (рід, число, відмінок, особа).		
Корінь.	<i>Мрі[j]</i>	
1) аломорфи кореня.	аломорфи: немає	
2) вільний / зв'язаний	Вільний;	
Префікс.	<i>По-</i>	
1) словотворчий / формотворчий;	словотворчий;	
2) іменниковий, прикметниковий, дієслівний;	дієслівний;	
3) питома український/ запозичений	питома український.	
Суфікс (якщо кілька – кожен характеризується окремо).	-а	-ти
1) словотворчий / формотворчий	формотв.	формотв.
2) іменниковий, прикметниковий, дієслівний, прислівниковий;	дієслів.	дієслів.
3) мутаційний/ транспозиційний/ модифікаційний.	транспозиц.	транспозиц.
4) питома український/ запозичений	питома укр.	питома укр.
Інтерфікс (якщо є).	Немає	
Постфікс (якщо є).	Немає	
Історичні зміни в морфемній будові слова (якщо відбулися).	Історичних змін не відбулося.	

Графічне позначення морфемної будови слова.	по-мрі[j-а]-ти-
---	-----------------

СЛОВОТВІРНИЙ АНАЛІЗ

СХЕМА СЛОВОТВІРНОГО АНАЛІЗУ ПОХІДНИХ СЛІВ

1. Аналізоване слово.
2. Твірне слово.
3. Твірна основа, її частиномовна належність.
4. Словотворчий засіб.
5. Спосіб словотворення.
6. Словотвірне значення.
7. Словотвірний тип (мутаційний – модифікаційний, транспозиційний – не транспозиційний), його продуктивність.
8. Словотвірна модель, її регулярність.
9. Графічне позначення словотвірної структури слова.

ВРАЗОК СЛОВОТВІРНОГО АНАЛІЗУ ПОХІДНИХ СЛІВ

1. Загір'я.
2. Твірне слово – гора.
3. Твірна основа – **-гор-**, іменникова. У твірній основі відбувається чергування голосного **о з і**.
4. Словотворчий засіб – префікс **за-** і суфікс **-й(а)**.
5. Спосіб словотворення – морфологічний, префіксально-суфіксальний.
6. Словотвірне значення – «назва географічного поняття».
7. Словотвірний тип – мутаційний, нетранспозиційний, малопродуктивний.
8. Словотвірна модель – «**за-** + іменникова основа + **-й(а)**», регулярна.
- 9.

Префікс	Корінь	Закінчення
за	гір'	Я

МОРФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

СХЕМИ ТА ЗРАЗКИ МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Схема морфологічного аналізу іменника

1. Слово для аналізу.
2. Початкова форма.
3. Назва загальна/власна.
4. Назва істоти/неістоти.
5. Значення: конкретне (предметне, речовинне, збірне)/абстрактне.
6. Рід, засіб вираження.
7. Число, засіб вираження.
8. Відмінок, засіб вираження.
9. Відміна.
10. Група.
11. Синтаксична роль.

Зразок

І всі весни його дитинства склалися в одну...
(Ю. Яновський).

1. Дитинства.
2. Дитинство.
3. Загальна назва.
4. Неістота.
5. Значення абстрактне.
6. Середній рід, засіб вираження – закінчення.
7. Однина, засіб вираження – закінчення.
8. Родовий відмінок, засіб вираження – закінчення.
9. Друга відміна.
10. Тверда група.
11. Додаток.

Схема морфологічного аналізу прикметника

1. Слово для аналізу.
2. Початкова форма.
3. Розряд за значенням.

4. Ступінь порівняння, форма (синтетична чи аналітична).
5. Безвідносна міра ознаки.
6. Форма: повна (стягнена, нестягнена)/коротка.
7. Група за кінцевим приголосним основи.
8. Рід, засіб вираження.
9. Число, засіб вираження.
10. Відмінок, засіб вираження.
11. Синтаксична роль.

Зразок

Гарячий день розлив пекуче злото (Є. Маланюк).

1. Гарячий.
2. Гарячий.
3. Якісний.
4. –.
5. Відносне вираження міри ознаки.
6. Повна, стягнена.
7. Тверда.
8. Чоловічий рід, засіб вираження – закінчення.
9. Однина, засіб вираження – закінчення.
10. Називний відмінок, засіб вираження – закінчення.
11. Означення.

Схема морфологічного аналізу числівника

1. Слово для аналізу.
2. Початкова форма.
3. Розряд за значенням.
4. Група за будовою.
5. Відмінок, засіб вираження.
6. Рід, засіб вираження.
7. Число, засіб вираження.
8. Синтаксична роль.

Зразок

Протягом *кількохсот* років світ не шкодує епітетів, коли мова заходить про українську пісню (Г. Нудьга).

1. Кількохсот.

2. Кількасот.
3. Неозначено-кількісний.
4. Складний.
5. Родовий відмінок, засіб вираження – закінчення.
6. Роду не має.
7. Числа не має.
8. Обставина.

Схема морфологічного аналізу займенника

1. Слово для аналізу.
2. Початкова форма.
3. Група за співвідносністю з іншими частинами мови.
4. Розряд за значенням.
5. Рід, засіб вираження.
6. Особа, засіб вираження.
7. Число, засіб вираження.
8. Відмінок, засіб вираження.
9. Синтаксична роль.

Зразок

Людині треба, щоб її робота залишалася після неї самої жити (Ю. Яновський).

1. Неї.
2. Вона.
3. Узагальнено-предметний.
4. Особовий.
5. Жіночий рід, засіб вираження – закінчення, суплетивна основа.
6. 3 особа, засіб вираження – закінчення.
7. Однина, засіб вираження – закінчення.
8. Родовий відмінок, засіб вираження – закінчення.
9. Додаток.

Схема морфологічного аналізу прислівника

1. Слово для аналізу.
2. Початкова форма.
3. Група і підгрупа за значенням.

4. Ступінь порівняння.
5. Синтаксична роль.

Зразок

Всю хвилину увійшла Надя, швидко, скося поглянула на сестру, однак нічого не сказала й почала мовчки собі вбратись (Леся Українка).

1. Швидко.
2. Швидко.
3. Означальний, якісно-означальний.
4. –.
5. Обставина.

Схема морфологічного аналізу дієслова

1. Слово для аналізу.
2. Початкова форма.
3. Вид.
4. Перехідність.
5. Стан.
6. Час, засіб вираження.
7. Спосіб, засіб вираження.
8. Особа, засіб вираження.
9. Рід, засіб вираження.
10. Число, засіб вираження.
11. Основа інфінітива й основа теперішнього часу.
12. Дієвідміна.
13. Синтаксична роль.

Зразок

Виноград ріс густими невисокими кущами, листя було чорнозелене, соковите... (П. Загребельний).

1. Ріс.
2. Рости.
3. Недоконаний вид.
4. Неперехідне.
5. Поза станом.
6. Минулий час, засіб вираження – закінчення.

7. Дійсний спосіб.
8. Особи не має.
9. Чоловічий рід, засіб вираження – закінчення.
10. Однина, засіб вираження – закінчення.
11. Основа інфінітива – *рос*, основа теперішнього часу – *рост*.
12. Перша дієвідміна.
13. Присудок.

Схема морфологічного аналізу дієприкметника

1. Слово для аналізу.
2. Початкова форма.
3. Стан, засіб вираження.
4. Вид, засіб вираження.
5. Час, засіб вираження.
6. Рід, засіб вираження.
7. Число, засіб вираження.
8. Відмінок, засіб вираження.
9. Синтаксична роль.

Зразок

Як радію за ту я людину, що загублену радість знайшла
(В. Сосюра).

1. Загублену.
2. Загублений.
3. Пасивний стан, засіб вираження – суфікс -ен-.
4. Доконаний вид, засіб вираження – за основою.
5. Минулий час, засіб вираження – суфікс -ен-.
6. Жіночий рід, засіб вираження – закінчення.
7. Однина, засіб вираження – закінчення.
8. Знахідний відмінок, засіб вираження – закінчення.
9. Означення.

Схема аналізу дієприслівника

1. Слово для аналізу.
2. Початкова аформа.
3. Вид, засіб вираження.

4. Час, засіб вираження.
5. Дія попередня чи одночасна з дієсловом присудком.
6. Перехідність.
7. Стан.
8. Синтаксична роль.

Зразок

*Світить річка, **блукаючи** заплавами, зникаючи у маревах небосхилу* (О. Гончар).

1. Блукаючи.
2. Блукаючи.
3. Недоконаний вид, засіб вираження – за основою, суфікс -ючи.
4. Теперішній час, засіб вираження – суфікс -ючи.
5. Дія одночасна з дієсловом присудком
6. Неперех.
7. Активний стан.
8. Обставина.

Схема морфологічного аналізу прийменника

1. Слово для аналізу.
2. Група за семантикою.
3. Група за будовою.
4. Група за походженням.
5. З якою відмінковою формою вжито в реченні.
6. До складу якого члена речення входить.

Зразок

*Подорожник завжди **при** дорозі росте, до людей, щоб поближче* (О. Орач).

1. При.
2. Прийменникова конструкція виражає просторові відношення.
3. Простий.
4. Первинний.
5. Поєднаний з іменником дорога у формі Місцевого відмінка.

6. До обставини.

Схема морфологічного аналізу сполучника

1. Слово для аналізу.
2. Група за способом вживання.
3. Група за будовою.
4. Група за походженням.
5. Група і підгрупа за значенням.
6. Які члени речення чи речення сполучає.

Зразок

Доки сонце з неба сяє, тебе не забудуть (Т. Шевченко).

1. Доки.
2. Одиначний.
3. Складний.
4. Вторинний.
5. Підрядний, обставинний, часу.
6. Сполучає головне речення з підрядним.

Схема морфологічного аналізу частки

1. Слово для аналізу.
2. Група за функцією
3. Група і підгрупа за значенням.
4. Група за місцем у реченні.
5. Група за походженням.

Зразок

Адам – це ти (П. Мовчан).

1. Це.
2. Фразова.
3. Вказівна.
4. Препозитивна.
5. Похідна, відзайменникового походження.

Схема морфологічного аналізу вигуку

1. Слово для аналізу.
2. Група за значенням.

3. Група за походженням.

Зразок

О, дубе, хто тобі дав силу устояти проти вітрів і злив?

1. О.
2. Емоційний.
3. Первинний.

СИНТАКСИЧНИЙ АНАЛІЗ

СХЕМА АНАЛІЗУ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

1. Виписати словосполучення.
2. Початкова форма.
3. Структурний тип:
 - 3.1. просте;
 - 3.2. складне;
4. Лексико-граматичні типи:
 - 4.1. за морфологічним вираженням головного компонента:
 1. Виписати словосполучення.
 2. Початкова форма.
 3. Структурний тип:
 - 3.1. просте;
 - 3.2. складне;
 - 3.3. передбачуваний зв'язок / непередбачуваний зв'язок;
 - 3.4. обов'язковий зв'язок / необов'язковий зв'язок.
 4. Лексико-граматичні типи:
 - 4.1. за морфологічним вираженням головного компонента:
 - 4.1.1. дієслівне;
 - 4.1.2. субстантивне;
 - 4.1.3. ад'єктивне;
 - 4.1.4. адвербіальне;
 - 4.2. за морфологічним вираженням головного та залежного компонентів:
 - 4.2.1. дієслівно-субстантивне;
 - 4.2.2. дієслівно-ад'єктивне;
 - 4.2.3. дієслівно-адвербіальне;
 - 4.2.4. дієслівно-інфінітивне;
 - 4.2.5. субстантивно-субстантивне;
 - 4.2.6. субстантивно-ад'єктивне;
 - 4.2.7. субстантивно-адвербіальне;
 - 4.2.8. субстантивно-інфінітивне;
 - 4.2.9. ад'єктивно-субстантивне;
 - 4.2.10. ад'єктивно-адвербіальне;
 - 4.2.11. ад'єктивно-інфінітивне;

- 4.2. 12. адвербіально-субстантивне;
- 4.2.13. адвербіально-інфінітивне;
- 4.2.14. адвербіально-адвербіальне;
- 5. Структурна схема (символічний запис).
- 6. За злитістю компонентів.
- 7. За граматичним значенням (синтаксичними відношеннями):
 - 7.1 . атрибутивні;
 - 7.2. апозитивні;
 - 7.3. об'єктні;
 - 7.4. суб'єктні;
 - 7.5. доповнювальні;
 - 7.6. обставинні;
 - 7.7. контаміновані.
- 8. За типом прислівного підрядною зв'язку:
 - 8. 1 . узгодження:
 - 8.1.1 . повне / неповне;
 - 8.1.2. власне граматичне / смислове / умовно-граматичне / асоціативно-граматичне;
 - 8.2. кореляція:
 - 8.2.1. повна / неповна;
 - 8.3. керування:
 - 8.3.1. безпосереднє / опосередковане;
 - 8.3.2. сильне / напівсильне / слабке;
 - 8.3.3. варіативне / неваріативне;
 - 8.4. прилягання:
 - 8.4.1. власне прилягання;
 - 8.4.2. відмінкове прилягання;
 - 8.4.3. безприменникове / применникове.
- 9. Граматичні засоби зв'язку:
 - 9.1. форма слова, відмінок;
 - 9.2. применник;
 - 9.3. співположення.

ЗРАЗОК РОЗБОРУ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

Вітер берези смутні хилить в солодкій дрімоті, в тихому сні (М.Рильський).

Берези хилить (хилить що? берези) – хилити берези, словосполучення просте, передбачуваний і обов'язковий зв'язок, дієслівне, дієслівно-іменникове (вербально-субстантивне), $V_{f3s}N_{s4}$, вільне, об'єктні синтаксичні відношення, керування сильне, пряме, неваріативне. Засіб зв'язку: відмінок (З.в.).

СХЕМА АНАЛІЗУ ПРОСТОГО НЕУСКЛАДНЕНОГО РЕЧЕННЯ

1. За метою висловлювання: розповідне, питальне чи спонукальне.
2. За емоційно-експресивним забарвленням: окличне чи неокличне.
3. За характером вираження відношення до дійсності: стверджувальне, заперечне чи стверджувально-заперечне.
4. За членованістю: членоване чи нечленоване.
5. За способом вираження предикативності: односкладне чи двоскладне (якщо односкладне, то: означено-, неозначено- чи узагальнено-особове; безособове; інфінітивне; генітивне; номінативне; вокативне).
6. За поширеністю: поширене чи непоширене (якщо поширене, то чим: прислівними поширювачами (другорядними членами) чи приреченневими (дегермінантами).
7. За наявністю / відсутністю необхідних членів для розкриття його змісту: повне, неповне (контекстуальне чи ситуативне), еліптичне, парцельоване, приєднувальна конструкція.
8. Назвати предикативну основу (якщо наявна, то: групу підмета, групу присудка двоскладного речення; групу головного члена односкладного речення).
9. Характеристика головних і другорядних членів:
 - а) підмет – 1) за структурою (простий (неускладнений чи ускладнений), складений); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо присудка (препозитивний /

постпозитивний); 4) за типом синтаксичного зв'язку з присудком (координація, співположення, співв'язь);

б) присудок – 1) за структурою (простий (неускладнений чи ускладнений), подвійний, складений (дієслівний чи іменний), складний (двох-, трьох- чи чотирьохчленний); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо підмета (препозитивний, постпозитивний); 4) за типом синтаксичного зв'язку з підметом (координація, співположення, співв'язь);

в) головний член односкладного речення – 1) за структурою (простий (неускладнений чи ускладнений), складений); 2) за морфологічним вираженням;

г) додаток – за структурою (простий чи складений); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо головного компонента (препозитивний / постпозитивний); 4) за типом підрядного зв'язку; 5) прямий чи непрямий;

ґ) означення – 1) за поширеністю (поширене чи непоширене); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо означуваного (головного) компонента (препозитивне / постпозитивне); 4) за типом підрядного зв'язку; 5) за узгодженістю / неузгодженістю з головним компонентом (узгоджене чи неузгоджене);

д) прикладка – 1) за поширеністю (поширена чи непоширена); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо означуваного (головного) компонента (препозитивна / постпозитивна); 4) за типом підрядного зв'язку;

е) обставина – 1) за поширеністю (поширена чи непоширена); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо означуваного (головного) компонента (препозитивна / постпозитивна); 4) за типом підрядного зв'язку; 5) за значенням;

є) детермінант – 1) за поширеністю (поширений чи непоширений); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо предикативної основи; 4) за типом синтаксичного зв'язку.

СХЕМА АНАЛІЗУ ПРОСТОГО УСКЛАДНЕНОГО РЕЧЕННЯ

1. За метою висловлювання: розповідне, питальне чи спонукальне.

2. За емоційно-експресивним забарвленням: окличне чи неокличне.

3. За характером вираження відношення до дійсності: стверджувальне, заперечне чи стверджувально-заперечне.

4. За членованістю: членоване чи нечленоване.

5. За способом вираження предикативності: односкладне чи двоскладне (якщо односкладне, то: означено-, неозначено- чи узагальнено- особове; безособове; інфінітивне; генітивне; номінативне; вокативне).

6. За поширеністю: поширене чи непоширене (якщо поширене, то чим: прислівними поширювачами (другорядними членами) чи приреченневими (детермінантами).

7. За наявністю / відсутністю необхідних членів для розкриття його змісту: повне. неповне (контекстуальне чи ситуативне), еліптичне, парцельоване, приєднувальна конструкція.

8. Назвати предикативну основу (якщо наявна, то: групу підмета, групу присудка двоскладного речення; групу гоовного члена односкладного речення).

9. Характеристика головних і другорядних членів:

а) підмет – 1) за структурою (простий (неускладнений чи ускладнений), складений); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо присудка (препозитивний / постпозитивний); 4) за типом синтаксичного зв'язку з присудком (координація, співположення, співв'язь);

б) присудок – 1) за структурою (простий (неускладнений чи ускладнений), подвійний, складений (дієслівний чи іменний), складний (двох-, трьох- чи чотирьохчленний); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо підмета (препозитивний / постпозитивний); 4) за типом синтаксичного зв'язку з підметом (координація, співположення, співв'язь);

в) додаток – 1) за структурою (простий чи складений), 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо

головного компонента (препозитивний / постпозитивний); 4) за типом шд'рядного зв'язку; 5) прямий чи непрямий;

г) означення – 1) за поширеністю (поширене чи непоширене); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо означуваного (головного) компонента (препозитивне / постпозитивне); 4) за типом підрядного зв'язку, 5) за узгодженістю / неузгодженістю з головним компонентом (узгОджене чи неузгОджене);

г) прикладка – 1) за поширеністю (поширена чи непоширена); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо означуваного (головного) компонента (препозитивна / постпозитивна); 4) за типом підрядного зв'язку;

д) обставина – 1) за поширеністю (поширена чи непоширена); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо означуваного (головного) компонента (препозитивна / постпозитивна); 4) за типом підрядного зв'язку; 5) за значенням;

е) детермінант – 1) за поширеністю (поширений чи непоширений); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо предикативної основи; 4) за типом синтаксичного зв'язку. Якщо просте речення ускладненого типу, то ускладнювальні компоненти аналізуються за такою схемою:

а) однорідні члени – 1) вказати кількість рядів; 2) які члени речення виступають однорідними; 3) за структурою; 4) за морфологічним вираженням; 5) за поширеністю; 6) за місцем розташування щодо означуваного компонента (назвати його, якщо це узагальнювальний елемент, то вказати, яке поняття означає (широке родове, найближче родове, ціле в його відношенні до складників); 7) за типом синтаксичного зв'язку з означуваним і між собою;

б) відокремлені члени – 1) за поширеністю; 2) за місцем розташування щодо головного компонента (препозитивний / постпозитивний); 3) за морфологічним вираженням; 4) за типом синтаксичного зв'язку; 5) назвати умови і засоби відокремлення;

в) уточнювальні члени – 1) за поширеністю; 2) за місцем розташування щодо уточнюваного (назвати і вказати, яке поняття

він виражає); 3) за морфологічним вираженням; 4) за типом синтаксичного зв'язку; 5) назвати умови і засоби відокремлення;

г) вставні й вставлені компоненти – 1) за структурою (за обсягом); 2) за значенням; 3) за способом включення в основне речення (сполучниковий чи безсполучниковий); 4) за місцем у реченні;

г) звертання – 1) за структурою; 2) за емоційним забарвленням; 3) за способом вираження; 4) за поширеністю; 5) за місцем у реченні.

ЗРАЗОК СИНТАКСИЧНОГО ПРОЗБОРУ ПРОСТОГО УСКЛАДНЕНОГО РЕЧЕННЯ

Покинута людьми на довгі дні, дорога помирає в бур'яні
(Д.Павличко)

1. Речення розповідне, неокличне, стверджувальне, членоване, поширене, повне.

2. Підмет *дорога* простий, препозитивний, виражений формою Н. в. однини іменника (ж.р., ч.одн.). Присудок *помирає* простий, постпозитивний, виражений дієсловом теперішнього часу недок.в., 3 особи. Між підметом і присудком наявний предикативний зв'язок в основній формі вияву - координації. Обставина – *в бур'яні* (місця), виражена сполученням прийменника та іменника (М.в.).

3. Речення ускладнене відокремленим означенням -- *покинута людьми на довгі дні* – вираженим дієприкметниковим зворотом у препозиції з обставинним відтінком причини.

СХЕМА АНАЛІЗУ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

I. Встановити тип речення за кількістю предикативних частин та за наявністю / відсутністю сполучникових засобів (сполучникове/ безсполучникове).

II. Якщо сполучникове, то сурядне чи підрядне. III. Визначити тип речення за метою висловлювання (розповідне/питальне / спонукальне).

IV. За емоційно-експресивним забарвленням (окличне / неокличне).

V. За характером відношення до дійсності (стверджувальне / заперечне/ стверджувально-заперечне).

VI. Послідовність аналізу речень із сурядним типом зв'язку:

1. Кількість частин (виокремити кожна з них і назвати).

2. Семантико-синтаксичні відношення між частинами.

3. Засоби вираження змістових і синтаксичних зв'язків між частинами (сполучники, виго-часові, способів форми дієслів-присудків чи головних членів, лексичні засоби тощо).

4. Порядок частин (вільний / фіксований).

5. Аналіз кожної предикативної частини за схемою простого речення.

6. Пунктуація.

VII. Послідовність аналізу речень із підрядним типом зв'язку.

1. За кількістю частин (двокомпонентне / багатокомпонентне (виокремити кожна з них і назвати, кваліфікуючи її за значущістю: головна/ підрядна).

2. Тип синтаксичного зв'язку між частинами (прислівний, прислівно- кореляційний, детермінантний, детермінантно-кореляційний).

3. Позиція підрядної частини щодо головної (до чого стосується підрядна частина: до одного члена речення чи словосполучення чи до всього змісту головної і визначення на основі цього типу структурної взаємодії - членованої/ нечленованої структури).

4. На яке питання відповідає підрядна частина.

5. Вид підрядної частини за чотирма класифікаціями (I) формально-граматична класифікація; 2) логіко-граматична класифікація; 3) структурно-семантична класифікація; 4) шкільна класифікація).

6. Засоби поєднання підрядної та головної частини.

7. Місце підрядної частини у складнопідрядному реченні.

8. Аналіз кожної частини (головної та підрядної) за схемою простого речення.

9. Пунктуація.

VIII. Послідовність аналізу речень із сурядністю та підрядніс

1. Кількість частин (виокремити кожна з них і назвати).

2. Частини речення із сурядним типом взаємовідношень, засоби їх поєднання.

3. Змістові Відношення між сурядними частинами.

4. Кваліфікація підрядних частин і встановлення їх зв'язку з головною.

5. Місце підрядної частини у складнопідрядному реченні.

6. Аналіз кожної частини за схемою простого речення.

7. Пунктуація.

IX. Послідовність аналізу речень із безсполучниковим типом зв'язку:

1. Кількість частин (виокремити кожна з них і назвати).

2. Кваліфікація зв'язку між частинами та їх змістових Відношень (однотипні / різнотипні).

3. Засоби вираження змістових і синтаксичних зв'язків між частинами безсполучникового речення.

4. Аналіз кожної частини за схемою простого речення.

5. Пунктуація.

X. Послідовність аналізу речень із сполучниковим / безсполучниковим зв'язком:

1. Кількість частин (виокремити кожна з них і назвати).

2. Частини речення, поєднані сурядним зв'язком, аналізуються за схемою розбору складносурядного речення: а) змістові відношення між частинами; б) засоби вираження змістових і синтаксичних зв'язків між частинами (сполучники, виде-часові, способові форми дієслів-присудків, лексичні засоби тощо); в)

порядок частин (вільний / фіксований); г) аналіз кожної частини за схемою простого речення.

3. Частини, поєднані підрядним зв'язком, аналізують за схемою розбору складнопідрядного речення: а) тип зв'язку частин; б) позиція підрядної частини щодо головної; в) на яке питання Відповідає; г) вид підрядної частини за чотирма принципами; г) засоби поєднання підрядної і головної частин; д) місце підрядної частини щодо головної у складнопідрядному реченні; е) аналіз кожної частини (головної та підрядної) за схемою простого речення.

4. Частини, поєднані безсполучниковим типом зв'язку, розглядаються за схемою розбору безсполучникового речення: а) змістові Відношення між частинами; б) засоби вираження змістових і синтаксичних зв'язків між частинами (сполучники, вищо-часові, способові форми дієслів-присудків, лексичні засоби тощо); в) аналіз кожної частини за схемою простого речення.

5. Пунктуація.

ЗРАЗОК СИНТАКСИЧНОГО РОЗБОРУ СКЛАДНОСУРЯДНОГО РЕЧЕННЯ

Любив Кирило не тільки працю, а й гостину завжди святкував весело (за Ю.Мушкетиком).

1. Речення розповідне, неокличне, стверджувальне, формально елементарне, семантично елементарне.

2. Речення складне, сполучникове, складносурядне.

3. Складносурядне речення складається з двох частин:

а) *любив Кирило не тільки працю;*

б) *а й гостину завжди святкував весело.*

4. Між предикативними частинами реалізуються єднальні (градаційні) смислові відношення, закрита структура.

5. Засобами вираження смислових і синтаксичних зв'язків між частинами є семантичний сполучник *не тільки...*, *а й* і форми дієслів-присудків.

6. Порядок частин у складносурядному реченні зв'язаний.

7. Перша частина – *любив Кирило не тільки працю* – двоскладна, повна, поширена, формально елементарна, семантично елементарна.

Підмет *Кирило* простий, виражений формою називного відмінка однини іменника.

Присудок *любив* простий дієслівний, чоловічого роду минулого часу недокожаного виду, перехідної форми.

Між підметом і присудком наявний предикативний зв'язок в основній форми вияву - взаємозалежній координації.

8. Друга частина – *а й гостину завжди святкував весело* – двоскладна, неповна (контекстуально, відновлюємо підмет *Кирило* з попереднього речення простого), поширена (*гостину* – прямий додаток, виражений іменником ж.р., ч.одн., 3.в.), (обставини часу: *завжди* (прислівник), способу дії: *весело* (прислівник)); формально елементарна, семантично неелементарна.

Підмет (*Кирило*) простий, виражений формою називного відмінка однини іменника.

Присудок *святкував* простий дієслівний, який складається з дієслова *святкував*, вираженого формою чоловічого роду минулого часу дієслова недокожаного виду, перехідної форми.

Між підметом і присудком наявний предикативний зв'язок в основній формі вияву - взаємозалежній координації.

9. Предикативні частини відділяються між собою комою.

10. Схема: горизонтальна: не тільки [], а й []; вертикальна: не тільки [], а й [].

ЗРАЗОК СИНТАКСИЧНОГО РОЗБОРУ СКЛАДНОПІДРЯДНОГО РЕЧЕННЯ

Речення *Хлопці вийшли до села з заходу, так що тепер їм не було чого боятись* (Г.Тютюнник) повинно мати таку послідовність при синтаксичному розборі:

1. Речення складне, сполучникове, складнопідрядне, формально елементарне, семантично елементарне, розповідне, стверджувальне, неокличне.

2. Речення складається з двох частин, одна з яких головна, друга - підрядна. Між ними наявний непередбачуваний, необов'язковий детермінантний реченнєвотвірний синтаксичний зв'язок з власне-детермінантним виявом.

3. Структура речення членована і характеризується виявом сполучникового підрядного зв'язку в його непередбачуваному поєднувальному коаліційному вияві.

4. Підрядна частина не відповідає на питання, оскільки її наявність постає логічно немотивованою.

5. Тип підрядної частини 1) за формально-граматичною класифікацією – підрядна частина поєднується з головною за допомогою сполучника – *так що* характеризується семантикою наслідковості; 2) за логічною (логіко- граматичною) класифікацією – підрядна частина належить до обставинних наслідкових; 3) за структурно-семантичною класифікацією – складнопідрядне речення членованої структури з підрядним детермінантним зумовленим наслідком і поєднується з головною частиною за допомогою обставинного сполучника підрядності *так що*; підрядна частина знаходиться у постпозиції щодо головної., фіксована.

6. Головна частина – *Хлопці вийшли до села з заходу* – двоскладна, повна, поширена, формально елементарна, семантично елементарна, у якій всі члени речення є валентнозумовленими.

Підмет *хлопці* простий, виражений формою множини іменника, назва істоти, назва особи, загальна назва, називний відмінок.

Присудок *вийшли* простий дієслівний, виражений формою минулого часу дієслова доконаного виду, неперехідна форма, активний стан, форма множини.

Між підметом і присудком наявний предикативний зв'язок в основній синтаксичній формі вияву – взаємозалежній координації, що ґрунтується на взаємодії різнойменних морфологічних категорій іменника і дієслова.

Обставина *до села* місця, виражена формою родового відмінка і позначає семантику напряму кінцевої локації, обставина *з заходу* – позначає семантику напряму вихідної локації.

7. Підрядна частина *так що тепер їм не було чого боятись* односкладна (безособово-інфінітивне речення), повна, поширена,

формально елементарна, семантично елементарна, у якій всі члени речення є валентнозумовленими.

Підмета немає. Головний член речення *не було чого боятись* складений дієслівний, виражений безособовою формою *не було чого* та інфінітивом *боятись*. Обставина *тепер* (прислівник) позначає час, додаток *їм* (займенник особовий 3 особи множини у Д.в.) – непрямий додаток (адресатність).

ЗРАЗОК СИНТАКСИЧНОГО РОЗБОРУ БЕЗСПОЛУЧНИКОВОГО СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

Котилось сонце в синій стелі, тополігнулися в поклін, гудки на станції веселі кричали вітру вперегін (А.Малишко)

1. Розповідне, неокличне, стверджувальне, формально елементарне, семантично елементарне.

2. Безсполучникове, бо засобом зв'язку предикативних частини є інтонація.

3. Речення складається з трьох предикативних частин: а) *котилось сонце в синій стелі*; б) *тополігнулися в поклін*; в) *гудки на станції веселі кричали вітру вперегін*.

4. Між предикативними частинами реалізуються часові (єднальні) відношення (послідовність). Структура відкрита.

5. Предикативні частини з'єднані між собою, крім інтонації, співвідшенням видо-способових форм дієслів-присудків.

6. Перша частина почав *котилось сонце в синій стелі* (аналіз за схемою простого речення). 7. Друга частина *тополігнулися в поклін* (аналіз за схемою простого речення). 8. Третя частина *гудки на станції веселі кричали вітру вперегін* (аналіз за схемою простого речення).

8. Предикативні частини відділяються між собою комою.

9. Схема: горизонтальна: [], [], []; вертикальна: [] , [] , []

ВРАЗОК РОЗБОРУ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ З РІЗНИМИ ВИДАМИ ЗВ'ЯЗКУ

Тадей навчив свою молоду дружину грамоти¹, а вона передала синові разом з молоком рідну мову, пісню, той особливий ліризм², що б'є з поезій Рильського чистим українським джерелом³ (Ю.Лаврінко).

2. Речення розповідне, неокличне.

3. Семантично неелементарне, формально неелементарне.

4. Складається з трьох предикативних частин: 1) *Тадей навчив свою молоду дружину грамоти*; 2) *вона передала синові разом з молоком рідну мову, пісню, той особливий ліризм*; 3) *що б'є з поезій Рильського чистим українським джерелом*.

5. На вищому рівні членування виділяються дві предикативні частини (1 і 2), з'єднані сурядним зв'язком (сурядність зіставна, виражена інтонацією зіставлення, сполучником та порядком розташування предикативних частин).

6. На нижчому (внутрішньому) рівні членування виділяється третя предикативна частина, що пояснює у попередній предикативній іменник *ліризм*, відповідає на питання який? і приєднується сполучним словом **що** (його можна замінити словом *який*), яке є підметом у цій частині речення. Це складнопідрядне присубстантивно-атрибутивне (означальне) речення.

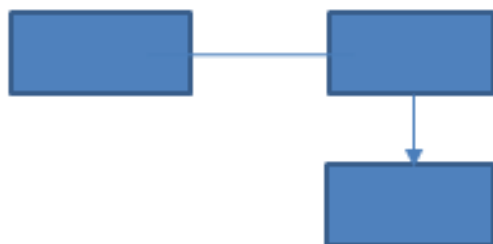
7. У реченні поєднується сурядний і підрядний зв'язок. Отже, це багатокомпонентне складне речення із сурядним і підрядним зв'язком.

8. Перша предикативна частина (аналізується за схемою простого речення). Друга та третя предикативні частини також аналізуються як прості речення.

9. Кома ставиться після першої предикативної частини перед сполучником сурядності й після другої — перед сполучним словом *що*.

10. Далі подаються графічна і лінійна схеми речення.

Лінійна: [], а [], (), графічна:

СТИЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ

СХЕМА СТИЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ

1. Визначити стиль і підстиль тексту, сферу його вживання.
2. Указати тип мовлення за характером мовленнєвої діяльності комунікантів (розповідь, опис, міркування).
3. Подати загальний лінгвістичний коментар щодо тексту, визначивши ознаки стилю, типові мовні засоби, розтлумачуючи незрозумілі та іншомовні слова, спеціальні вислови тощо).
4. Схарактеризувати лексику за сферою вживання, активністю / пасивністю, виявити роль лексичних засобів у тексті.
5. Виявити стилістичні функції та прийоми введення в текст термінів.
6. Схарактеризувати загальні граматичні особливості тексту (визначити специфічні граматичні форми й синтаксичні конструкції, їхню стилістичну функцію).
7. Проаналізувати засоби зв'язності тексту.
8. Відшукати мовні засоби для вираження теми та ідеї тексту.

ПРИКЛАД СТИЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ

Бліц і його «українські родичі»

Сьогодні для багатьох стало улюбленим, «модним» запозичення *бліц*, яке почали поєднувати з різними словами української літературної мови і помилково писати переважно через дефіс, пор.: *бліц-опитування*, *бліц-інтерв'ю*, *бліц-зустріч*, *бліц-візит*, *бліц-підсумки*, *бліц-огляд*, *бліц-біографія*, *бліц-коментар*, *бліц-новини*, *бліц-диктант*, *бліц-вікторина*, *бліц-конкурс*, *бліц-турнір*, *бліц-кредит*, *бліц-ремонт* та ін. Очевидно, його вподобали за те, що значення «короткий, дуже короткий, миттєвий, блискавичний» співзвучне із стрімким, динамічним темпом нашого життя. Проте донедавна обходилися без *бліц* і вживали замість нього цілу низку українських синонімів, за допомогою яких передавали найтонші відтінки значення «що триває недовго» й уникали одноманітності. Серед них – *короткий*, *недовгий*, *нетривалий*, *короткотривалий*, *короткочасний*, *миттєвий*, *блискавичний*, *короткотерміновий*, *короткостроковий*, *стислий*,

швидкий та ін. Ось як можна замінити цими синонімами згадані утворення з *бліц*: *коротке (блискавичне) опитування; коротке інтерв'ю; коротка (нетривала) зустріч; короткий (короткочасний) візит; короткі (основні) підсумки; коротка (стисла) біографія, короткий (стислий) огляд; короткий (стислий) коментар; короткі (основні) новини; короткий диктант; коротка вікторина; короткий конкурс; короткий турнір чи турнір, дуже скорочений у часі; короткотерміновий (короткостроковий) кредит; швидкий (косметичний, поверховий) ремонт* та ін. Тож не зневажаймо численних «українських родичів» запозичення *бліц*. Вони зрозуміліші, органічніші, багатші на різні значеннєві відтінки. А ще – свої, рідні!

Катерина Городенська

1. Визначити стиль і підстиль тексту, сферу його вживання.

Науковий стиль.

Науково-популярний підстиль.

Сфера поширення – освіта, культура.

2. Указати тип мовлення за характером мовленнєвої діяльності комунікантів (розповідь, опис, міркування).

Розповідь (виразними ознаками розповіді в цьому тексті постають багатослівність, поширеність, деталізація, традиційна структура (початок, розвиток, кінець), невимушеність мовлення, неофіційний товариський характер відносин між комунікантами).

Різновид розповіді – повідомлення.

3. Подати загальний лінгвістичний коментар щодо тексту, визначивши ознаки стилю, типові мовні засоби, розтлумачуючи незрозумілі та іншомовні слова, спеціальні вислови тощо).

Специфіку аналізованого тексту визначають емоційний, пристрасний тон мовлення, наявність закликів, уявна діалогічність. Текст орієнтований на читача-неспеціаліста, тому виклад простий і несуперечливий. Щоб підтримувати інтерес читача до тексту, автор використовує прийом ритмічного чергування простих, близьких читачеві прикладів із теоретичними коментарями.

4. *Схарактеризувати лексику за сферою вживання, активністю / пасивністю, виявити роль лексичних засобів у тексті.*

Лексика тексту загальноновживана, активна.

Відповідно до специфіки науково-популярного дискурсу в аналізованому тексті мінімально використано лексичні засоби виразності: лише наприкінці тексту автор уживає епітети *свої, рідні*, апелюючи до особистого емоційного досвіду читача.

5. *Виявити стилістичні функції та прийоми введення в текст термінів.*

У тексті не репрезентовано нової спеціальної термінології, за винятком відомих усім користувачам ще зі шкільної практики термінів *дефіс, синонім*, тому їх подано без витлумачень і коментарів.

6. *Схарактеризувати загальні граматичні особливості тексту (визначити специфічні граматичні форми й синтаксичні конструкції, їхню стилістичну функцію).*

У тексті використано різні за структурою й за семантикою речення, що увиразнює, динамізує текст, тримаючи увагу читача / слухача.

7. *Проаналізувати засоби зв'язності тексту.*

Засобами зв'язності тексту є:

– на граматичному рівні (граматична зв'язність) – займенники (*що*) та займенникові слова (*який*), використані як елементи співвідносності між частинами складнопідрядних речень, однакові видо-часові форми дієслів;

– семантична зв'язність ґрунтується на повторенні слів *синоніми, значення* в різних реченнях у різних відмінкових формах.

– логічну смислову зв'язність спостерігаємо в причиново-наслідкових відношеннях між елементами тексту, при аналізі й синтезі його частин.

8. *Відишукати мовні засоби для вираження теми та ідеї тексту.*

Найважливішою функцією науково-популярного тексту постає популяризація та пропаганда наукових знань, такий текст виконує просвітницьке завдання, будить подальший пізнавальний

інтерес, формує світогляд читача. Саме цій функції підпорядковані всі мовні засоби й композиція аналізованого тексту.

Крила

А й правда, крилатим ґрунту не треба.

Землі немає, то буде небо.

Немає поля, то буде воля.

Немає пари, то будуть хмари.

В цьому, напевно, правда пташина...

А як же людина? А що ж людина?

Живе на землі. Сама не літає.

А крила має. А крила має!

Вони, ті крила, не з пуху-пір'я,

А з правди, чесноти і довір'я.

У кого – з вірності у коханні.

У кого – з вічного поривання.

У кого – з щирості до роботи.

У кого – з щедрості на турботи.

У кого – з пісні, або з надії,

Або з поезії, або з мрії.

Людина нібито не літає...

А крила має. А крила має!

Л. Костенко

1. Визначити стиль і підстиль тексту, сферу його вживання.

Художній стиль.

Ліричний підстиль.

Сфера поширення – творча діяльність, мистецтво, культура, освіта.

2. Указати тип мовлення за характером мовленнєвої діяльності комунікантів (розповідь, опис, міркування – для прозових творів; жанр – для вішових).

Жанр – поезія (підтвердженням жанрової належності аналізованого тексту є такі його ознаки: вираження почуттів і роздумів, викликаних зовнішніми обставинами; елементи розповіді, описи; висока образність та емоційність; використання

образотворчих засобів; стислість викладу; віршова форма; малий обсяг).

Філософська поезія.

3. *Подати загальний лінгвістичний коментар щодо тексту, визначивши ознаки стилю, типові мовні засоби, розтлумачуючи незрозумілі та інішомовні слова, спеціальні вислови тощо).*

До стилістичних ознак цього тексту належать образність, поетичність, зображувальність, експресивність, естетизм мовлення. Виразно простежується органічний зв'язок між об'єктивністю реального світу та суб'єктивністю його сприйняття людиною.

4. *Схарактеризувати лексику за сферою вживання, активністю / пасивністю, виявити роль лексичних засобів у тексті.*

Авторка тексту використовує конкретно-чуттєву лексику (назви осіб, речей, дій, явищ, ознак) активного стану.

Щодо емоційно-експресивного словника, то його в творі репрезентовано нешироко: зафіксовано лише антонімічні пари як семантичного (*немає – буде (будуть)*), так і контекстуального (з одного боку *грунт, земля, поле*, а з другого – *небо, хмари, воля*) характеру.

В аналізованій поезії також широко не розвинена тропіка. Спостерігаємо наскрізний метафоричний образ – *крила* як образне втілення духовного багатства, духовного натхнення людини; порівняння: *«крила, не з пуху-пір'я, а з правди, чесноти і довір'я»* та епітет *«вічного поривання»*.

5. *Виявити стилістичні функції та прийоми введення в текст термінів.*

Зважаючи на жанрово-стильову специфіку твору, термінологія в ньому не представлена.

6. *Схарактеризувати загальні граматичні особливості тексту (визначити специфічні граматичні форми й синтаксичні конструкції, їхню стилістичну функцію).*

Специфікою цього тексту є широке використання стилістичних синтаксичних фігур:

риторичних запитань: *«А як же людина?»*, *«А що ж людина?»*;

риторичних окликів: *«А крила має!»*;

анафори: «*То буде ...*», «*У кого...*», «*або з ...*»;
антитези: «*Землі немає, то буде небо*»;
еліпсису: *У кого – з вірності у коханні. У кого – з вічного поривання. У кого – з щирості до роботи. У кого – з щедрості на турботи. У кого – з пісні, або з надії.*

7. Проаналізувати засоби зв'язності тексту.

Засобами зв'язності тексту постають:

– на граматичному рівні – співвіднесення іменника *людина* із займенниковим відповідником у родовому відмінку *кого*; еліптичне вираження компонента *крила* в низці речень, що корелює з його лексично вираженою формою в інших реченнях; співвіднесеність вищо-часових форм дієслів;

– семантична зв'язність ґрунтується на анафоричних, дистантних повтореннях слів (*крила*) або їхніх поєднань «*То буде ...*», «*У кого...*», «*або з ...*» у різних реченнях.

– логічну смислову зв'язність спостерігаємо в причиново-наслідкових відношеннях між елементами тексту.

8. Відшукати мовні засоби для вираження теми та ідеї тексту.

Тему тексту визначаємо як розповідь про духовно багату людину, а ідею – як уславлення духовних поривань людини. Основний засіб, який їх утілює, є образ крил. Крила у поезії Ліни Костенко набувають міфологічного, теологічного, духовного, а отже, і філософського значення. Вони є символом руху, «польоту» душі, думки, яви, одухотвореності, краси.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Алексієнко Л.А., Зубань О.М., Козленко І.В. Сучасна українська мова: Морфологія: підручник / за ред. А.К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ: Знання, 2013. 524 с.
2. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови: навчальний посібник. Львів: Світ, 2003. 432 с.
3. Бабій І. М. Морфеміка і словотвір сучасної української мови: самостійна та індивідуальна робота. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2012. 112 с.
4. Бабій І. М., Вільчинська Т. П. Сучасна українська літературна мова: Морфологія: навчальний посібник. Тернопіль, 2016. 184 с.
5. Білоус М., Кузьма І. Морфеміка й дериватологія сучасної української літературної мови: практикум. Львів, 2014. 157 с.
6. Бойко В. М., Давиденко Л. Б. Граматика української мови. Київ: ВЦ «Академія», 2014. 240 с.
7. Бондар І.О., Карпенко Ю.О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоєпія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. Київ: ВЦ «Академія», 2006. 368 с.
8. Вихованець І.Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови: академ. граматика укр. мови. Київ: Унів. вид-во “Пульсари”, 2004. 400 с.
9. Вінтонів М.О. Комунікативна структура речення і тексту в українській літературній мові: автореф. дис ... д-ра філол. наук. Одеса, 2013. 36 с.
10. Волкотруб Г. Й. Практична стилістика української мови: навчальний посібник. Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. 254 с.
11. Глібчук Н. М., Дубосевич У. Б. Сучасна українська мова. Морфологія: Практикум. Київ: Знання, 2009. 488 с.
12. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: ВЦ «Академія», 2004. 336 с.
13. Демешко І.М. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис. Словосполучення. Просте неускладнене речення:

модульний курс. Кіровоград: Кіровоградський університет імені В. Винниченка, 2013. 156 с.

14. Дудик П.С. Стилістика української мови: навч. посібник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.

15. Дудик П.С., Прокопчук Л.В. Синтаксис української мови: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 384 с.

16. Загнітко А.П. Лінгвістика тексту: хрестоматія: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Донецький національний університет; упоряд. А. Загнітко, Г. Монастирецька. Донецьк: ДонНУ, 2009. 175 с.

17. Загнітко А. П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк: БАО, 2011. 991 с.

18. Загнітко А. П. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект; навчальний посібник. Донецьк: ДонНУ, 2009. 137 с.

19. Капелюшний А. О. Стилістика й редагування: Практичний словник-довідник журналіста. Львів: ПАІС, 2002. 576 с.

20. Капелюшний А.О. Практична стилістика української мови: навчальний посібник. Львів: ПАІС, 2007. 398 с.

21. Коваль Л. М. Семантико-синтаксична основа головного компонента односкладних речень в українській мові: монографія. Вінниця: ТОВ "Нілан-ЛТД", 2015. 316 с.

22. Конюхова Л.І. Основні норми української літературної вимови та наголошування. Львів: ПАІС, 2002. 60 с.

23. Кравець Л. В. Стилістика української мови: Практикум. Київ: Вища шк., 2003. 198 с.

24. Лінгвістичний розбір у курсі сучасної української мови / уклад. І. Р. Домрачева; за ред. А. П. Загнітка. Донецьк: ДонНУ, 2005. 55 с.

25. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови. Київ: Вища шк., 2003.

26. Мойсієнко А.К., Бас-Кононенко О.В., Бондаренко В.В., Гапченко О.А., Кравченко Л.О., Мацько О.М., Мосенікс Ю.Л., Плющ Н.П., Сидоренко О.М. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія і фонетика: підручник. Київ: Знання, 2010. 270 с.

27. Омельченко З. Л., Краснобаєва-Чорна Ж. В. Сучасна українська мова: Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Донецьк, ДонНУ, 2010. 85 с.

28. Передрій Р.Г. Фонематичний аналіз. Фонетичний аналіз // Лінгвістичний аналіз. Практикум. Навчальний посібник / за ред. Г.Р. Передрій. Київ: «Академія», 2005. С. 6 – 17.

29. Плющ М. Я. Граматика української мови: у 2 ч.: підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. Київ: Вища школа, 2005. Ч. 1: Морфеміка. Словотвір. Морфологія. 2005. 288 с.

30. Познанська В.Д. Практичні заняття з курсу «Сучасна українська мова. Фонетика. Орфоєпія. Графіка. Орфографія». Донецьк: ДонНУ, 2000.

31. Пономаренко С. Сучасна українська мова: Морфеміка. Дериватологія. Морфонологія: навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 300 с.

32. Радомська Л. А. Складні утворення із запозиченим препозитивним компонентом. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Випуск IV. Бердянськ, 2014. С. 165–171.

33. Рибачківська Л. Є. Словотвірні гнізда з вершинами-онімами в українській та англійській мовах: контрастивний аспект: автореф. дис. канд. філол. наук. Київ, 2017. 248 с.

34. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.

35. Синтаксис української мови: метод. рекомен. / уклад. О. В. Дуденко. Умань: ВПЦ «Візаві», 2016. 68 с.

36. Сучасна українська літературна мова / за ред. А.П. Грищенка. К.: Вища школа, 2002. 493 с.

37. Сучасна українська літературна мова / за ред. М.Я. Плющ. К.: Вища школа, 2003. 430 с.

38. Сучасна українська мова: Синтаксис: підручник / за ред. А.К. Мойсієнка. Київ: Знання, 2013. 238 с.

39. Харківська О. В. Суфіксальний словотвір апелятивних іменників в українських говорах Закарпаття. Львів, 2015. 23 с.

40. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / Канадський ін-т українських студій; Східний ін-т українознавства ім. Ковальських; Харківське історико-філологічне товариство /

Сергій Вакуленко (пер.), Андрій Даниленко (пер.). Харків: Акта, 2002. 1054 с.

41. Ющук І.П. Українська мова: підручник. Київ: Либідь, 2004. 640 с.